

Miljørapport

Miljøvurdering af forslag til nationalparkplan 2012-2018

Nationalpark Mols Bjerge

Udarbejdet af HabitatVision A/S for Nationalparkbestyrelsen
december 2011





**Strategisk Miljøvurdering af forslag til Nationalparkplan for Nationalpark Mols Bjerge
August 2011**

Udarbejdet for Nationalparkbestyrelsen af:

**HabitatVision A/S
Askedalsvej 3
8410 Rønde**

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse.....	1
Resumé	3
Nationalparkplanens indhold, formål og forbindelse til andre planer.....	6
Nuværende miljøstatus og 0-alternativet	7
Geologi & landskab.....	7
Naturværdier	7
Kulturarv & kulturhistorie.....	9
Befolkning og friluftsliv.....	9
Erhverv.....	9
Nationalparkplanens væsentlige positive og negative indvirkninger på miljøet	12
Geologi & landskab.....	12
Naturværdier	12
Kulturarv & kulturhistorie.....	15
Befolkning og friluftsliv.....	15
Erhverv.....	16
Miljøbeskyttelsesmål og hensyntagen hertil.....	20
EU's habitatdirektiv (Natura 2000-områder)	20
Naturbeskyttelsesloven	21
Fredninger	21
Vandrammedirektivet	21
Skovloven.....	21
Kommuneplaner & regionale udviklingsplaner	21
Afbødende foranstaltninger	22
Kriterier for valg af alternativer samt tekniske mangler og vanskeligheder	22
Overvågningsprogram	23
Litteratur.....	24



Resumé

Forslaget til Nationalparkplanen er omfattet af lov om miljøvurdering af planer og programmer, som har til formål at sikre et højt miljøbeskyttelsesniveau og at bidrage til integration af miljøhensyn under udarbejdelse og vedtagelse af planer og programmer ved at sikre, at der gennemføres en miljøvurdering af de planer og programmer, som kan få væsentlig indvirkning på miljøet, for på denne måde at fremme en bæredygtig udvikling.

Konsulentfirmaet HabitatVision A/S har, for nationalparkbestyrelsen udarbejdet denne miljørapport efter § 7 i lov om miljøvurdering af planer og programmer, for at beskrive og evaluere den sandsynlige væsentlige indvirkning på miljøet i forbindelse med nationalparkplanens gennemførelse.

Miljøvurderingen skal jf. loven gennemføres inden bestyrelsen træffer beslutning om den endelige godkendelse af nationalparkplan 2012-2018 for Nationalpark Mols Bjerge.

Miljøvurderingen har, efter gældende lovgivning, været i offentlig høring i 8 uger fra onsdag den 14. september til onsdag den 9. november 2011. I høringsfasen indkom et høringssvar, som har givet anledning til tilretninger i miljøvurderingen.

Nationalparkplanens indhold, formål og forbindelse til andre planer

Formålet med nationalparkplanen er at skabe grundlag og fastsætte regler for nationalparkbestyrelsens arbejde med at etablere og udvikle Nationalpark Mols Bjerge som helhed og i de enkelte dele af parken.

Miljøvurderingen er udarbejdet i forhold til et såkaldt 0-alternativ (det alternativ at der ikke udarbejdes en nationalparkplan, og at området udvikler sig inden for nationalparklovens rammer). Der er ud fra nationalparkplanens formål og målsætninger identificeret en række miljøparametre og herfor givet en status for nationalparkområdet i dag og den forventede udvikling ved 0-alternativet. Der er foretaget en vurdering af positive og negative miljøkonsekvenser ved gennemførelse af nationalparkplanen inden for disse parametre, som er følgende:

- Geologi & landskab
- Naturværdier
- Kulturarv & kulturhistorie
- Befolkning og friluftsliv
- Erhverv

Nationalparkplanen må i henhold til nationalparklovens § 19 ikke stride mod vandplaner, Natura 2000-planer for skov og natur, regionale udviklingsplaner, kommuneplaner, lokalplaner eller råstofplaner. Nationalparkfonden kan gøre indsigelse efter planloven og er klageberettiget efter naturbeskyttelseslovens § 86, planlovens § 59, vandløbslovens § 84, råstoflovens § 15 og skovlovens § 62.

Geologi & landskab

Landskabet i Nationalpark Mols Bjerge omfatter en særlig varieret geologi med sit storslåede og kuperede morænelandskab med randmoræner, dødishuller og smeltevandssletter dannet under tidlige istider.

Det vurderes, at områdets geologiske og landskabelige værdier samt vidensniveauet herom vil styrkes gennem nationalparkplanen, ved at geologiske lokaliteter fortsat bevares, ved aftaler om rydning af nåletræsbevoksninger og ved formidling, hvor der bl.a. skal laves en samlet fortælling om geologien i nationalparken.

Naturværdier

Nationalpark Mols Bjerge rummer et landskab med meget betydelige naturværdier inden for flere lysåbne naturtyper. Der findes en varieret natur tilknyttet skovene, og flere kystområder er meget artsrige med velbevarede stenrev og sandbanker. 35 % af nationalparken er udpeget som internationale naturbeskyttelsesområder (Natura 2000) fordelt på flere lysåbne naturtyper, hvor overdrevene dominerer landskabet. Nationalparkområdet har stor betydning for bevaring af de særlige dyre- og plantearter, som optræder på nationale og internationale lister over fredede eller beskyttelseskrævende arter.

Det vurderes at nationalparkplanen vil medføre en række positive miljøkonsekvenser for naturen, da den bl.a. vil medvirke til at der skabes større sammenhængende naturområder, at naturtyperne bevares og udbredes og at deres kvalitet og biologiske mangfoldighed styrkes. Igangværende trusler for naturen vil desuden reduceres ved, via frivillige aftaler, at øge plejeindsatsen imod eksempelvis tilgroning og invasive arter. Ydermere forventes en samlet reduktion i eutrofiering og afvanding, hvilket bidrager positivt til nationalparkrådets natur. Reduktionens størrelse er dog uvis og muligvis beskedent, da hovedparten af tiltag forventes at ske på allerede ekstensivt drevne arealer. Det kan dog ikke udelukkes at nationalparkplanen skaber øget interesse for ekstensiv drift og at visse intensive arealer således ekstensiveres eller opkøbes til ekstensiv drift. Det vurderes essentielt, at der foretages en grundig kortlægning af naturværdierne i nationalparken, og at der etableres et effektivt overvågningsprogram for at sikre, at § 1 og § 2, stk. 1 i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge kan efterleves. Det bør dog nævnes, at overvågning og kortlægning af naturen ikke i sig selv sikrer en højere kvalitet i naturindholdet, men kan danne grundlag for en effektive og målrettede plejeindsatser.

Kulturarv & kulturhistorie

Nationalpark Mols Bjerge er et kulturlandskab med stor rigdom af kulturhistoriske værdier. Området indeholder adskillige fortidsminder, borganlæg, kirker m.m. Der findes tillige flere velbevarede kulturmiljøer, herunder Kalø Slotsruin, herregårdsmiljøer omkring Kalø Gods, Rugaard og Møllerup samt landsbymiljøer og Ebeltoft som købstad.

Det vurderes at nationalparkplanen vil styrke kulturarven, da planen vil sikre at kulturmiljøer og kulturhistoriske spor bevares, synliggøres, gøres tilgængelige og formidles. Bestyrelsen vil afsætte midler til støtte til restaurering og pleje af bevaringsværdige kulturmiljøer og bygninger, og nationalparkplanen forventes således at være til gavn for kulturmiljøer og kulturhistoriske elementer samt at forbedre muligheden for, at man som turist eller lokal kan opleve flere af nationalparkens kulturhistoriske miljøer. Der forventes ingen forringelse af de kulturhistoriske værdier i området.

Befolkning & friluftsliv

Området omkring Mols Bjerge rummer i dag en bred vifte af muligheder for naturoplevelser og friluftsliv. Med nationalparkplanen vurderes det, at mulighederne for naturoplevelser og friluftsliv vil styrkes gennem etablering af nye friluftsliv- og formidlingsfaciliteter. Den øgede fokus på turisme, naturoplevelser og friluftsliv vil sandsynligvis betyde en stigning i antal besøgende i nationalparken, hvilket vil resultere i forøget trafik og slitage på visse områder.

Nationalparkbestyrelsen vægter højt, at udvikling af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag, hvorfor planlægning af nye faciliteter til friluftslivet og nye formidlingstiltag skal ske på en måde, som ikke forringer sårbare naturområder. Nationalparkbestyrelsen vil desuden sikre en øget tilgængelighed til Mols Bjerge-området uden at øge generne fra trafikken, ved at udarbejde en plan for motoriseret trafik. Vigtigheden af udarbejdelse af denne plan pointeres, og det vurderes vigtigt med en overordnet planlægning inden planen effektueres. Der bør desuden foretages overvågning af trafikale forhold, således at eventuelle uforudsete negative udfald hurtigt kan afhjælpes. Bedre mulighed for færden i Nationalpark Mols Bjerges værdifulde natur giver besøgende forbedrede rekreative aktivitetsmuligheder, hvilket vur-



deres på sigt at have gunstig effekt på både folkesundhed og på den generelle miljøforståelse. Nationalparkplanen vurderes samlet at få positive miljøkonsekvenser for befolkning og friluftsliv.

Erhverv

Turisme er et vigtigt erhverv i området, ligesom nationalparken omfatter betydelige skov- og landbrugsarealer.

Det vurderes, at der med nationalparkplanen vil ske en vækst i turisterhvervet med dertilhørende forøget lokal jobskabelse.

Med en innovativ og konstruktiv tilgang til nationalparken vurderes det at nationalparkplanen vil have mulighed for en positiv effekt for både landbrug og skovbrug.

Overvågning

I bekendtgørelsen for Nationalpark Mols Bjerge er der fastsat en overordnet målsætning om, at nationalparkens udvikling skal følges og evalueres. Hvert 6. år skal nationalparkfonden, jf. § 25 i lov om nationalparker, revidere nationalparkplanen og udarbejde en redegørelse og evaluering af de opnåede resultater i forhold til de målsætninger, som opstilles.

Revisionen bør koordineres med Natura 2000-planlægningen, så revisionen finder sted to år efter, at Natura 2000-planen er vedtaget eller revideret. Bestyrelsen har en vigtig opgave i at følge nationalparkens udvikling og løbende tage stilling til, hvorvidt de ønskede resultater nås. Bestyrelsen kan benytte det nationale overvågningsprogram NOVANA og vil iværksætte yderligere undersøgelser og opbygge et overvågningsprogram.

Naturstyrelsen Århus har til opgave at sikre, at administration i henhold til Syddjurs kommuneplan ikke strider mod bekendtgørelsen for Nationalpark Mols Bjerge.

Nationalparkplanens indhold, formål og forbindelse til andre planer

Nationalparkplanen indeholder en beskrivelse af nuværende status for nationalparken og redegør for nuværende landskabelige og kulturhistoriske værdier samt naturværdier, herunder væsentlige naturtyper (fx habitatnatur) og arter (eksempelvis visse af Habitatdirektivets bilagsarter). Planen beskriver desuden de forudsætninger, der ligger til grund for planen, og hvilke overordnede visioner og målsætninger bestyrelsen, i overensstemmelse med bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge, har for nationalparken. Nationalparkplanen beskriver, hvorledes naturkvaliteten kan styrkes ved bl.a. at udvide naturområder og ved at skabe større sammenhæng naturområder imellem. Der beskrives muligheder for at styrke bl.a. erhverv (fx via forøget turismeaktivitet), friluftsliv, formidling og forskning. Endelig redegør nationalparkplanens handlingsplan for den konkrete indsats, som nationalparkbestyrelsen ønsker at sætte i værk med henblik på at nå de fastsatte mål.

Nationalparkplanen bygger i høj grad på rapporterne fra Pilotprojekt Nationalpark Mols Bjerge, samt de forslag der er indkommet i høringsfasen og de offentlige møder. Nationalparkplanen indeholder en række konkrete forslag og tiltag, som bestyrelsen vil arbejde for at gennemføre i planperioden med henblik på at styrke naturen, de kulturhistoriske værdier, friluftsliv, erhverv, uddannelse, forskning, formidling, og turisme.

Formålet med nationalparkplanen er at:

- *Bevare, styrke og udvikle naturen og dens biologiske mangfoldighed og kvalitet samt skabe bedre sammenhænge i og mellem Nationalparkens naturområder*
- *Styrke de landskabelige og geologiske værdier*
- *Styrke kulturmiljøerne i Nationalparken*
- *Styrke kvaliteten af friluftsmuligheder og særlige naturoplevelser*
- *Styrke kvaliteten af formidlings-, forsknings- og undervisningsaktiviteter*
- *Understøtte en bæredygtig udvikling til gavn for lokalsamfundet, herunder erhvervslivet.*

Nationalparkfond Mols Bjerge er et uafhængigt organ inden for den statslige forvaltning, som står for udarbejdelse og revision af nationalparkplanen, og fonden skal virke for, at planen gennemføres. Nationalparkfonden ledes af en bredt sammensat Nationalparkbestyrelse, som jf. bekendtgørelse nr. 789 af 21. august 2009 om Nationalpark Mols Bjerge er udpeget af miljøministeren. Nationalparkplanen har ingen retsvirkninger for hverken lodsejere, kommune eller region. Planens realisering skal bygge på frivillige aftaler, samarbejde og lokal indflydelse. Nationalparkplanen må ikke stride imod følgende planlægning: *Vand- og Natura 2000-planer og handleplaner for realisering af disse planer efter miljømålsloven. Natura 2000-skovplaner efter skovloven, regionale udviklingsplaner, kommuneplaner og lokalplaner efter lov om planlægning samt råstofplaner efter råstofloven.*

I foreliggende miljøvurdering er de love og planer, som nationalparkplanen vurderes at berøre væsentligt, behandlet. Det drejer sig om følgende:

- EU's habitatdirektiv
- Naturbeskyttelsesloven
- Natura 2000-planer
- Fredninger
- Vandrammedirektivet

- Skovloven
- Kommuneplaner
- Regionale udviklingsplaner

Nuværende miljøstatus og 0-alternativet

Miljøvurderingen er udarbejdet i forhold til det såkaldte 0-alternativ (det alternativ, at der ikke udarbejdes en nationalparkplan). Der er ud fra nationalparkplanens formål og målsætninger identificeret en række miljøparametre og herfor givet en status for nationalparkområdet i dag og den forventede udvikling ved 0-alternativet. Der er følgelig foretaget en vurdering af positive og negative miljøkonsekvenser ved gennemførelse af nationalparkplanen. Følgende miljøparametre indgår i vurderingen:

- Geologi & landskab
- Naturværdier
- Kulturarv & kulturhistorie
- Befolkning og friluftsliv
- Erhverv

Geologi & landskab

Nationalpark Mols Bjerge har et samlet areal på 18.000 ha og omfatter en særlig geologisk national mangfoldighed med sit storslåede og kuperede morænelandskab med randmoræner, dødishuller og smeltevandssletter dannet under tidligere istider. De landskaber og den jordbund, som blev efterladt af isen og Stenalderhavet, har haft afgørende betydning for naturens udvikling og for kulturhistorien i Nationalpark Mols Bjerge. I randmorænebakkerne rundt om Kalø Vig efterlod isen overvejende moræneler, hvilket har givet anledning til udvikling af en kalkholdig, næringsrig og leret jordbund. Dette er noget af det bedste landbrugsjord, hvorfor jorden netop her er intensivt dyrket. Omkring Ebeltoft Vig, i Mols Bjerge og på de tidligere smertevandssletter består jordbunden hovedsageligt af sand og grus og er således forholdsvis næringsfattig og tør. Denne type jordbund er særdeles uegnet til dyrkning, og disse områder er således præget af en særlig natur med overdrev og nåletræsskove. Tilsvarende udgøres jordbunden på den hævede havbund overvejende af sand, og de næringsfattige overdrev er også her udbredt.

Flere steder i Nationalparken udspringer kilder som følge af specielle geologiske forhold med lag af sand, der er skubbet sammen i randmorænerne. Disse sandlag indeholder vand under tryk, som periodisk vælder frem. Vandet er af høj kvalitet og indvindes af vandværker i området.

Der forventes ikke inden for den nærmeste årrække væsentlige ændringer i områdets geologi og landskab som følge af eksempelvis større anlægsarbejder (vejanlæg mm.). Der vil dog, uagtet nationalparkplanen, til stadighed forekomme naturlige geologiske processer som eksempelvis erosionsprocesser og landopbygning langs kysterne, fx ved Ahl Hage.

Naturværdier

Nationalpark Mols Bjerge rummer et landskab med meget betydelige naturværdier inden for flere af de lysåbne naturtyper knyttet til næringsfattige jordbundsforhold. Der findes en varieret natur tilknyttet skovene, og flere kystområder er meget artsrige med velbevarede stenrev og sandbanker.

Den lysåbne natur i Nationalpark Mols Bjerge er, ligesom i resten af landet, under pres, og biodiversiteten har gennem de seneste mange år været faldende (Ejrnæs *et al.* 2010). Truslerne kommer hovedsageligt fra næringsstofbelastning, tilgroning, fragmentering, invasive arter (særligt nåletræer, gyvel og rynket rose) samt dræning. I nationalparken findes flere naturtyper af såvel national som international betydning. Inden

for Nationalpark Mols Bjerge er der udpeget 5 habitatområder, der sammenlagt udgør ca. 35 % af nationalparkens areal. 35 % af nationalparken er således udpeget som internationale natur-beskyttelsesområder (Natura 2000) fordelt på bl.a. følgende lysåbne habitatnaturtyper (heraf 7 EU-naturtyper af særlig høj værdi): Strandeng (45 ha), klithede (112 ha), tør hede (170 ha), enebærkrat (29 ha), tørt kalksandsoverdrev (57 ha), kalkoverdrev (64 ha), surt overdrev (644 ha), tidvis våd eng (9 ha), hængesæk (7 ha), kildevæld (11 ha) og rigkær (35 ha). 27 % af Nationalpark Mols Bjerge er fredet, og størstedelen er omfattet af kystnærhedszonens planlægningsbestemmelser.

Ud over de lysåbne naturtyper findes der i nationalparken samlet over 4500 ha skov. De fleste er privat-ejede (80 %), forholdsvis unge skove, mens der findes store gamle løvskove med stort naturindhold. Rugård Gods Sønderskov, Hestehaven og Ringelmose Skov er eksempler på gamle værdifulde løvskove.

Der findes forskellige biodiversitets-hotspots i nationalparken, og bl.a. Strands Gunger, Rugård Strandplantage og Stubbe Sø er kendt for deres høje artsrigdom. Ud over de nævnte beskyttede naturtyper findes andre vigtige naturområder, som eksempelvis sandmarker, hvortil en unik fauna er knyttet. Diger og fortidsminder som gravhøje m.m. kan desuden rumme en særlig flora og fauna.

Flere arter omfattet af Habitatdirektivets bilag IV findes i Nationalpark Mols Bjerge: Løgfrø, spidsnudet frø, stor vandsalamander, strandtudse, markfirben, odder, marsvin og flagermus. Der findes desuden gode bestande af lækat, brud, grævling, råvildt og flagermus, og arter som odder og kronvildt forventes med tiden at blive mere udbredt i nationalparken.

Flere kystnære havområder i nationalparken (bl.a. Kalø, Begtrup og Ebeltoft Vige) rummer vigtige naturtyper som sandbanker, laguner, bugte og rev, med et plante- og dyreliv, der udgør et vigtigt fødegrundlag for fugle og fisk. De kystnære havområder er flere steder belastet af næringsstoffer fra oplandet.

En nyere undersøgelse og kortlægning af sjældne smådyr har vist, at Syddjurs Kommune rummer en meget artsrig faunaer knyttet til heder, overdrev og sandmarker, og området er derfor af stor betydning og interesse (Hansen 2008). Ydermere rummer nationalparkområdet flere sjældne og/eller karakteristiske plante-, insekt- og edderkoppe-arter.

Der er registreret mere end 200 træk- og ynglefugle inden for nationalparken, og områder som Stubbe Sø, kystnære havområder og ældre skovområder udgør særligt vigtige fuglelokaliteter. 50 af de 200 fuglearter er ikke almindeligt udbredt, og 14 arter er på den danske rødliste.

Som nævnt er naturen i nationalparkområdet truet af flere parametre. Den lysåbne natur lider primært under tilgroning, eutrofiering, fragmentering og dræning, mens skoven har en uhensigtsmæssig struktur og artssammensætning (Naturgruppens rapport til styregruppen 2005). For græsningsarealer er ophør af drift (i form af høslæt og græsning) i dag et problem, da dette betyder at der hurtigt sker en tilgroning imod krat og skov, hvorved de lyskrævende arter med tiden vil forsvinde. Udviklingen forstærkes desuden af kvælstofdeposition. I skovene er de største trusler dræning, fældning af gamle løvtræer og mangel på dødt ved. Færdsel i yngletiden omkring rovfuglereder kan desuden være et problem, og særligt ynglende vandfugle i kystområder generes af færdsel – både til vands og til lands.

En stor del af de vigtige naturområder i nationalparken er lovmæssigt beskyttet i et eller andet omfang, og vil fortsat uanset nationalparkplanen være beskyttede. Ovennævnte trusler forventes fortsat at true naturen uden nationalparkplanens gennemførelse, da beskyttelserne ikke hindrer fx utilsigtet tilgroning. Visse betydningsfulde naturområder som eksempelvis sandmarker er ikke beskyttet ved lov, så udsigten for disse må forventes at være dårlig, og det vurderes, at disse små betydningsfulde arealer med tiden vil kunne forsvinde, hvis nationalparkplanen ikke gennemføres.



Kulturarv & kulturhistorie

Nationalparkområdet er et kulturlandskab med stor rigdom af kulturhistoriske værdier. Nationalparken indeholder adskillige fortidsminder, borganlæg, kirker m.m. Der findes tillige flere velbevarede kulturmiljøer, herunder Kalø Slotsruin, herregårdsmiljøer omkring Kalø Gods, Rugaard og Møllerup samt landsbymiljøer og den mere end 700-årige historie omkring Ebeltoft købstad.

Gravhøje, køkkenmøddinger m.v. ses mange steder og er vigtige kulturhistoriske elementer i nationalparken. Gamle kulturlandskaber som den lysåbne græslandskabsnatur og højryggede agre vidner om tidligere tiders arealanvendelse og er betydende for dele af nationalparkens naturkvalitet. Der findes 14 landsbyer i Nationalpark Mols Bjerger, som er betydningsfulde kulturmiljøer, herunder tydelige eksempler på opståede dyrkningsfællesskaber; dertil findes mange middelalderkirker. Særligt i forhold til bevarelse, synliggørelse og formidling bliver Agri, Bogens, Dråby, Handrup, Femmøller, Fuglsø samt Ebeltoft som speciel købstad, nævnt i nationalparkplanen.

Industri- og boligudvikling har i de senere år præget enkelte landsbyer i området, således at der i dag er opstået kvarterer med især parcelhuse og mindre industrivirksomheder i udkanten af byerne, såvel som større tekniske anlæg i tilknytning til gårdene. Denne fortsatte udvikling må betragtes som en del af den fremtidige kulturhistorie (Kulturhistoriegruppens rapport til styregruppen 2005).

Befolkning og friluftsliv

Nationalpark Mols Bjerger er præget af turisme og rummer således sommerhusområder, badhoteller, feriekolonier, campingpladser, forlystelsespavilloner og lystbådehavne. Mulighederne for friluftsliv i nationalparken er varierede og mangfoldige, men er primært koncentreret omkring Mols Bjerger og den sydlige del af Kalø- og Ebeltoftområdet.

Nationalpark Mols Bjerger rummer et varieret og veludviklet udbud af overnatningsmuligheder fra stort set alt mellem shelters og hoteller (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005). Derudover ligger der omkring 5000 sommerhuse i nationalparken. Der findes en række friluftsanlæg inden for sejlads, ridning, golf, motorsport, skydning og boldspil.

Der er udbredte stisystemer, afmærkede vandrestier og aktivitetsmuligheder som lystfiskeri, jagt, mountainbike, motocross, veteranbiltræf, naturlegepladser, udsigtstårne og fugletårne. Mange områder besøges i nationalparken, men Kaløområdet, Mols Bjerger og området fra Jernhatten til Rugård fremkommer som friluftsmæssige "hotspots".

Det er allerede i dag muligt på internettet at se geografisk kortmateriale om eksisterende friluftsmuligheder, og der sker løbende opdatering af dette (Friluftsgruppens rapport til styregruppen 2005). Det vurderes, at denne positive udvikling vil fortsætte inden for de kommende år, også uden nationalparkplanens gennemførelse.

Erhverv

Landbrug

Der er væsentlige kommercielle landbrugsområder i nationalparken, og landbrugspligtige arealer udgør 6500 ha (fratrasket fredskov), altså ca. 35 % af nationalparkens landareal. Der findes større intensive husdyrhold i området, navnlig på kanterne af Mols Bjerger og i parkens øst- og vestlige dele. Til gengæld er jorden i Mols Bjerger meget sandet og kuperet, hvorfor der her findes områder med ekstensiv landbrugsdrift og græsning.

I Erhvervsgruppens rapport til styregruppen (2005) opstilles et basisscenarie for den sandsynlige udvikling i landbrugserhvervet uden en nationalpark. Dansk Landbrugsrådgivning har på baggrund af en rapport fra Fødevarøkonomisk Institut foretaget en regional fremskrivning af landbrugsproduktionen frem til 2015, der forudsiger en reduktion i dyreenheder med 15 %, sammenlignet med år 2000. Den mest markante nedgang forventes, som følge af den afkoblede støtte, at finde sted inden for oksekødsproduktionen. Den forventede reduktion i kvægbestanden forventes dog at være overestimeret pga. det stadige behov for afgræsning og EU-forpligtigelser til vedvarende græs. I og omkring habitatområder er der i dag en række begrænsninger i produktionsmuligheder, og i forhold til det opdyrkede areal forventer erhvervsgruppen et fald på 7 % frem til 2015. Der er dog ingen garanti herfor, da nationalparkplanen kun kan bygge på frivillige aftaler.

Som følge af strukturudviklingen forventer Landbrug og Fødevarer, at antallet af bedrifter på landsplan bliver halveret frem til 2015. Dette betyder dog ikke nødvendigvis en tilsvarende nedgang i antallet af bedrifter i nationalparkområdet, men samme nedadgående trend forventes. Generelt er Dansk Landbrugs fokus på landbrugets rolle som naturforvaltere stigende, hvorfor Dansk Landbrug har formuleret en natur- og landskabspolitik, der har til formål at øge naturindholdet på de enkelte bedrifter ved bl.a. at styrke indsatsen i forhold til: Pleje af halvkulturrealer som enge og hede, tilvejebringelse af yderligere grønne korridorer og trædesten og etablering af randzoner omkring sårbar natur samt udarbejdelse af naturplaner på den enkelte bedrift.

Landbrug og Fødevarer ønsker, at de enkelte bedrifter bevarer oprindelige og værdifulde økosystemer, tilgodeser gamle kulturminde med naturmæssige værdier/potentialer, beskytter og udvider velbevarede biotoper samt genopretter naturmæssigt forringede biotoper (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

Skovbrug

Skovbrugsarealet dækker omkring 30 % af nationalparkens areal, og Nationalpark Mols Bjerge er således skovrig og væsentlig over landsgennemsnittet på 13,5 % (Thomas Nord-Larsen *et al.* 2010). Omkring 75 % af skovarealet er bevokset med nåletræ, mens de resterende 25 % er løvtræsskove. Omkring 80 % af skovarealet er privatejet, hvilket er over landsgennemsnittet på 69 %, og beskæftigelsen inden for skovbruget er beskeden. Skovbrugserhvervet er i stigende grad blevet afhængigt af andre indtægtskilder som jagt, boligudlejning og forskellige publikumsaktiviteter (Skovpolitisk udvalg 2011). De erhvervmæssige udsigter for skovbrugets primære produkter er for tiden ikke positive, og skovene drives generelt med betydende løbende underskud, hvilket i særlig grad gælder hedeplantagerne, som dominerer skovbruget i nationalparkområdet (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

Større skovområder i Mols Bjerge er de senere år blevet fældet for at udvide overdrevs- og hedearealerne. Uden nationalparkplan Mols Bjerge vil skovbruget i området antagelig udvikle sig på lige fod med skovbruget i resten af landet, dog inden for nationalparklovens rammer. Løvskovenes økonomi er svagt stigende, og for Miljøministeriets skove ændres dyrkningen til at være mere naturnær. Det er muligt at det private skovbrug i et vist omfang også vælger denne driftsmålsætning, som betyder mindre intensiv drift og anderledes beskæftigelse.

Turisme og afledte erhverv, byerhverv samt bosætning og udvikling af landsbyer

Ebeltoft og Mols-området har ikke haft betydelig erhvervmæssig udvikling de sidste mere end hundrede år, og omfanget af produktion, handel og håndværk er overvejende koncentreret i og omkring Ebeltoft by. Turismens udvikling i nationalparkområdet har været stagnerende gennem de seneste år, og direkte negativ for hotel/feriecenter-branchen (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005). Den direkte og indi-



rekte beskæftigelseseffekt af turismeerhvervet er ca. 1800 personer, svarende til omkring 25 % af arbejdspladserne i området.

Aktivitetsniveauet inden for handel og håndværk er i stor grad påvirket af turismen, og Syddjurs Kommune besøges hvert år af ca. 2,6 millioner mennesker. Turismen omsætter ca. 1 milliard kr. årligt, ca. 10 % af de lokale arbejdspladser inden for kommunen er direkte relateret til turisme, og tallet er endnu højere for selve Nationalpark Mols Bjerge (ca. 25 %).

Turismeerhvervet forventes også uden nationalparkplanen at få en stigende betydning for beskæftigelsen i området, men på baggrund af stagnationen, som er observeret i området i modsætning til udviklingen i resten af landet, er det usikkert, om området uden nationalparkplanen vil få andel i den forventede vækst. Antallet af arbejdspladser inden for de private byerhverv har i nationalparkområdet været svagt faldende gennem de seneste år, og denne tendens må forventes at fortsætte (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

Befolkningstallet i nationalparkområdet har været jævnt stigende, hvilket bl.a. kan tilskrives områdets karakter som et attraktivt bosætningsområde og arbejdskraftopland til Aarhus. Derfor forventes områdets karakter som attraktivt bosætningsområde at blive stadig mere dominerende i takt med fortsat erhvervs-mæssig vækst i Aarhus og omegn.

Formidlingen af natur-, kultur- og friluftforhold er ret omfattende i nationalparken, og formidlingsaktører inden for såvel den private som den offentlige sektor forestår en lang række guidede by-, natur- og friluftsture samt andre arrangementer. Hermed er formidlingsområdet en vigtig del af nationalparken.

Nationalparkplanens væsentlige positive og negative indvirkninger på miljøet

I det følgende beskrives nationalparkplanens indvirkning på miljøet og det indbyrdes forhold mellem de definerede miljøparametre.

Det skal indledningsvist bemærkes, at nationalparkbestyrelsen i forslaget til nationalparkplanen fastlægger de overordnede rammer for fremtidige projekter og arealanvendelser, hvilket afspejler sig i miljøvurderingens detaljeringsgrad, da miljørapporten, jf. § 7, stk. 2 i bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer, kun skal indeholde oplysninger, der med rimelighed kan forlanges med hensyn-tagen til den aktuelle viden og gængse vurderingsmetode samt til, hvor detaljeret nationalparkplanen er, hvad den indeholder, og på hvilket trin i et eventuelt planhierarki planen befinder sig. Endvidere omfatter miljøvurderingen kun sandsynlige væsentlige indvirkninger på miljøet.

Som nævnt bygger nationalparkplanen, sammen med rapporterne fra pilotprojektet, i høj grad på de idéer og projekter, som er fremsendt til bestyrelsen i høringsperioden. Overalt gælder det, at lodsejernes frivillige medvirken er en forudsætning. Der er i nedenstående givet enkelte eksempler på projekter og aktiviteter inden for de identificerede miljøparametre.

Geologi & landskab

Det er nationalparkbestyrelsens målsætning at:

- *Nationalparkens landskabelementer og markante geologiske formationer og forekomster skal bevares og synliggøres.*

Det vurderes, at områdets geologiske og landskabelige værdier vil styrkes gennem nationalparkplanen, da en del af handleplanen, jf. bekendtgørelsens målsætning for nationalparkens udvikling, fokuserer på at bevare og synliggøre nationalparkens karaktergivende landskabelementer og markante geologiske formationer, herunder dødislandskaber og randmoræner. Med udgangspunkt i dette beskrives i nationalparkplanen, hvorledes et projekt skal skabe en status og en samlet fortælling om geologien i nationalparken, som kan anvendes til udarbejdelse af turvejledning, aktiviteter og til udpegning af konkrete geologiske lokaliteter, der enten skal synliggøres eller beskyttes.

Således vil også lokalbefolkningen og turister få større udbytte af geologien og landskabet. Bestyrelsen vil ifølge nationalparkplanen igangsætte et projekt, som har til formål at sikre, at geologiske lokaliteter fortsat bevares, og at de er synlige og tilgængelige for publikum. Projektet vil påbegynde undersøgelser af gamle råstofgrave for naturindhold og geologiske lokaliteter for at gøre én eller flere af disse tilgængelige for publikum, så man på egen hånd kan gå på opdagelse i geologien. Dette påtænkes gjort ved eventuelt at blotlægge tidligere gravefronter. Blotlæggelse vil givetvis få negativ effekt på den potentielle unikke flora, der opstår i gamle råstofgrave, men vurderes at være positivt for turismen og besøgsantallet i området. Projektet vil dog anvise, hvordan de vigtigste geologiske lokaliteter skal beskyttes, og da råstofgravene tillige undersøges for deres naturmæssige indhold, kan blotlæggelserne placeres i botanisk uinteressante områder og således skåne de floristiske hotspots, hvormed den negative effekt på naturen kan minimeres.

Naturværdier

Det forventes, at nationalparkplanen vil styrke naturværdierne i nationalparkområdet, da naturbeskyttelse sættes i højsædet. I bekendtgørelsen om Nationalpark Mols Bjerge og i nationalparkplanens visioner og

målsætninger for udviklingen af nationalparken fastlægges flere overordnede målsætninger for, hvorledes naturværdier kan bevares og styrkes. Handlingsplanen indeholder tillige en række konkrete forslag til bevarelse og styrkelse af naturværdierne i planperioden (2011-2017). Bestyrelsens naturværdimålsætninger for arbejdet i planperioden tager udgangspunkt i bekendtgørelsen om Nationalpark Mols Bjerge:

- *De væsentligste naturtyper skal bevares, og deres udbredelse, kvalitet og mangfoldighed styrkes. De skal beskyttes mod tilgroning, afvanding, næringsstofberigelse, invasive arter m.v. og udvikles til at blive bæredygtige og dynamiske økosystemer med naturlig vandbalance.*
- *Der skal skabes større sammenhæng mellem nationalparkens naturområder og landskaber.*
- *Der skal udlægges sammenhængende skovområder, hvor plantager omlægges til lysåbne og naturnært drevne skove domineret af hjemmehørende træarter og buske, og områder med åben græsningsmosaik med sandmarker skal bevares og styrkes.*

Nationalparkplanen vil således have en række positive miljøkonsekvenser for naturen i nationalparken. Med nationalparkplanen som redskab vil nationalparkbestyrelsen i samarbejde med Syddjurs Kommune, Naturstyrelsen og Danmarks Miljøundersøgelser arbejde for, at der gennem frivillige aftaler udpeges større sammenhængende arealer uden for internationalt beskyttede naturområdet.

Dette vurderes at styrke den lysåbne naturs kvalitet og mangfoldighed, da der således skabes bufferzoner omkring de beskyttede områder med høj naturværdi. Nationalparkbestyrelsen vil bl.a. arbejde for at styrke naturplejen nord for Mols Bjerge ved at etablere græsning og evt. rydde nåleskov. Det er i netop dette område, at man finder nationalparkens tætteste bestande af bilag IV-arterne stor vandsalamander, spids-snudet frø og løgfrø. Græsningspleje i dette område, og for den sags skyld i andre områder, kan have uventede negative effekter på visse andre arter. Derfor skal græsningen være målrettet, og der bør udfærdiges plejeplaner for de enkelte områder for at undgå utilsigtede negative effekter. Også i Øer-området ønsker nationalparkbestyrelsen at styrke naturplejen i form af rydning af pile- og birkekrattene i de gamle grusgrave. Naturindholdet i Nationalpark Mols Bjerge forventes således styrket med nationalparkplanens intention om frivillige aftaler om naturpleje ved bl.a. græsning og bekæmpelse af invasive arter. En potentielt væsentlig negativ effekt af græsning er, at besøgende kan blive skræmt væk af store græssende dyr og det vurderes således vigtig at valg af dyr (rolige racer) overvejes nøje, særligt i de mest besøgte arealer af nationalparken. Sikkerhed hos besøgende bør have højeste prioritet.

En stor del af naturen i nationalparkområdet er lovmæssigt beskyttet på den ene eller anden måde, men da beskyttelserne ikke hindrer fx utilsigtet tilgroning eller spredning af invasive arter, anses nationalparkplanen for et yderst værdifuldt værktøj til naturbevarelse og til at styrke naturværdierne i området. Visse betydningsfulde naturområder som eksempelvis sandmarker er ikke beskyttet ved lov, og disse naturarealer vil derfor påvirkes positivt af nationalparkplanen, da der kommer øget fokus på dem og da de derfor forventes at komme til at indgå i den samlede planstrategi for naturen.

Bestyrelsen ønsker at etablere et historisk demonstrationslandbrug til gavn for flora og fauna. Projektet vil også omfatte vigtig kulturformidling samt forskning, og det skal udvikles i samarbejde med relevante museer og institutioner m.v. Dette forventes at bidrage til at bevare og fremme hede- og overdrevsnaturen, da disse naturtyper er resultatet af tidligere tiders landbrugsdrift med bl.a. ekstensiv græsning.

Målsætningen om at skabe større sammenhængende naturområder vil nationalparkbestyrelsen nå ved, via frivillige aftaler, at højne naturindholdet på jordbrugsarealer i omdrift gennem eksempelvis sprøjtefri randzoner, brakarealer, stribeafgrøder, vedvarende græsarealer, økologisk drift og udvidelse af agerlandets småbiotoper som levende hegn, markskel, diger, vandløb og vandhuller. Her skal det pointeres, at planen ikke må stride imod Museumsloven (mange diger er jf. § 29a fredet, således at der ikke må ske ændringer i

tilstanden af disse) eller naturbeskyttelseslovens § 3, som bl.a. omfatter mange af landets vandhuller og visse vandløb. Nationalparkplanen vil ikke få negative økonomiske konsekvenser for den enkelte lodsejer, da nationalparkens udvikling bygger på frivillige aftaler.

At skabe større sammenhængende naturområder forventes at højne nationalparkens samlede biodiversitet, da større arealer typisk også betyder flere arter. Desuden vil større brakarealer, ekstensiv drift og vedvarende græsarealer bidrage til nedsætte belastningen af næringsstoffer fra oplandet til vandmiljøet, herunder de kystnære havområder, hvilket i sidste instans vil mindske risikoen for iltsvindshændelser til stor gavn for faunaen.

Bestyrelsens målsætning om at omlægge plantager til lysåbne og naturnært drevne skove vil styrke nationalparkens biodiversitet, da nåletræsplantager generelt er meget artsfattige, mens lysåbne naturnært drevne løvskove med forekomst af dødt ved typisk er meget artsrige lokaliteter. Omlægning fra nåletræsplantage til løvskov vil desuden styrke den hjemmehørende flora, da granerne ikke er naturligt hjemmehørende i Danmark. Samtidig vil reduktion i plantage-arealet mindske risikoen for spredning af graner til naboarealer. Det vurderes dog, at en lille andel af nåletræsarealerne bør bevares for, overordnet set, at skabe en så varieret natur som muligt i nationalparken. Eksempelvis er visse fuglearter udelukkende knyttet til nåletræer, og for at levne plads til disse, er det ønskværdigt at bibeholde nogle nåletræsarealer. Det bør naturligvis nøje undersøges, hvorvidt der i de eksisterende plantager findes hotspots med særlig værdifuld natur (eksempelvis skovlysninger med god hydrologi), og disse arealer bør følgelig prioriteres til bevarelse.

Der er, i flere af nationalparkens skovområder, igangsat projekter for en mere bæredygtig skovdrift, hvilket omfatter ændret skovdyrkningspraksis med træartsskifte fra nåle- til løvskov, mere skånsom drift i forhold til kulturhistoriske spor m.m. og hvor mere ved efterlades i skovbunden. Dette vurderes at være af høj betydning for såvel bevarelse af kulturhistorie som styrkelse af skovens naturindhold, da løvskove har langt større artsrigdom end nåleskove, og da mængden af dødt ved vides at være helt essentiel for skovens biodiversitet (Nordén *et al.* 2004, Bruun *et al.* 2009). Bæredygtig skovdrift er et lille skridt på vejen, men det pointeres, at det bør have høj prioritet at udlægge skovarealer til urørt natur, da urørthed i sig selv er en vigtig parameter, hvis man ønsker at fremme skovens biodiversitet (Aude *et al.* 2006; Nordén *et al.* 2004).

For Natura 2000-områderne i nationalparken kan det forventes, at der bliver bedre vilkår for både arter og naturtyper, og hermed forbedres mulighederne for at leve op til kravet om gunstig bevaringsstatus jf. Miljømålslovens § 41. Da en skærpet naturplejeindsats uden for Natura 2000-områderne er på dagsordenen, vurderes nationalparkplanen desuden at få meget positive konsekvenser for naturtyper og arter på nuværende ubeskyttede arealer, hvilket i sidste ende forventes at højne nationalparkens samlede naturindhold ved bl.a. at skabe større sammenhængende naturplejede arealer. Det vurderes væsentligt, at der tages højde for småskovene, da disse kan fungere som refugier for en række vigtige skovarter. De fleste småskove har vist sig at rumme elementer af skovnatur, der kan opfattes som relikter af den oprindelige dominerende skovnatur fra tiden før de sidste store skovrydninger i 1600-tallet. Beskyttelse af sådanne helt små skove er derfor en vigtig brink i beskyttelsesarbejdet. Selv arealmæssigt små løvskove kan fungere som sprednings-reservoir ift. fx skovrejsning, da de kan rumme karakteristiske og prioriterede botaniske naturværdier (Aude & Reddersen 2008).

Slitage & forstyrrelse

Nationalparkplanen vil betyde flere besøgende i naturen, hvilket kan få negative konsekvenser for naturen ved eksempelvis forøget slitage og mere forstyrrelse af den naturlige fauna i nationalparken. Bestyrelsen har opsat en målsætning om vha. stisystemer, bedre skiltning m.v. at sikre, at besøg og benyttelse af naturen finder sted i områder med stor tolerance, således at særligt sårbare naturområder beskyttes mod slitage og forstyrrelse.

Det vurderes, at der med naturen i højsædet bør lægges en detaljeret plan for, hvordan man vil undgå irreversibel forstyrrelse og slitage. For at kende kerneområderne med stort konfliktpotentiale i relation til planlægning skal man vide noget om, hvor og hvornår der kan opstå problemer for sårbar, sjælden, truet natur. Derfor er det nødvendigt med en detaljeret kortlægning af arter/naturtyper/tilstand før konflikterne opstår. Hvis nødvendigt bør adgang deles op i områder, hvor publikum gerne må færdes, og andre steder, hvor adgang ikke tillades – i det mindste i kritiske perioder (fx fugles ynglesæson). Planen bør indeholde en overvågningsdel (beskyttelsesmålsætning), der kan dokumentere eventuelle positive og negative effekter. Et eksempel på et naturområde der allerede i dag lider under slitage, er Langemosen (et hængesæks-område i nationalparken, hvor blandt andet sphagnum-mosser og soldug ødelægges af de besøgendes færdsel). Der bør tages vidtgående hensyn til sådanne særligt værdifulde og/eller følsomme områder/arter ved at guide besøgende til alternative områder.

Fra en undersøgelse af friluftslivets effekter på naturen i nationalparkområdet kan det konkluderes, at publikum i høj grad respekterer restriktioner i adgangsforhold, særligt hvis skiltningen er god (Skov-Petersen & Jensen 2011). Desuden forbliver hovedparten af de besøgende på afmærkede stier, og vi pointerer derfor vigtigheden af fornuftig skiltning og gode stisystemer, da dette vurderes at kunne minimere de potentielle væsentlige negative effekter af besøgende i området.

Kulturarv & kulturhistorie

Bestyrelsens målsætning for Nationalpark Mols Bjerge er jf. bekendtgørelsen:

- *At kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder og enkeltelementer, der fortæller om brug af landskab, natur og kyst, skal bevares, synliggøres og gøres tilgængelige, især færdselsveje, fortidsminder, borg- og mølleanlæg, herregårds- og landsbymiljøer samt Ebeltofts historie som købstad.*
- *At viden om de nævnte miljøer, helheder og enkeltelementer skal udbygges.*

Nationalparkbestyrelsen ønsker at påbegynde et projekt, hvor de vigtigste kulturminder og kulturmiljøer inden for nationalparken registreres. Der ønskes bedre adgang til fortidsminder, hvilket skal ske gennem frivillige aftaler. Endvidere vil bestyrelsen afsætte midler til støtte til restaurering og pleje af bevaringsværdige kulturmiljøer og bygninger m.v. således at nedslidning forhindres, og der forventes derfor ingen forringelse af de kulturhistoriske værdier i området. Nationalparkplanen forventes at være til gavn for kulturmiljøer og kulturhistoriske elementer samt at forbedre muligheden for, at man som turist eller lokal kan opleve flere af nationalparkens kulturhistoriske og særprægede miljøer.

Befolkning og friluftsliv

Bestyrelsens målsætning er at:

- *Mulighederne for friluftsliv og naturoplevelser skal styrkes. Udviklingen af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag. Formidling og naturvejledning skal styrkes og koordineres i forhold til lokale aktører gennem udbygning og etablering af aktiviteter, servicefunktioner og faciliteter.*

Der skal bl.a. laves bedre skiltning og opsættes nye informationstavler ved flere rastepladser i Mols Bjerge, udgives nye foldere om natur-, kultur- og friluftsmæssige "hotspots" i nationalparken, samt igangsættes et projekt der skal beskrive gode kyst- og havlokaliteter og beskrive, hvordan friluftsmulighederne i kystzonen kan styrkes. Nationalparkbestyrelsen vil afsætte midler til indgåelse af frivillige aftaler om initiativer, der kan styrke natur-, kultur- eller friluftsmæssige oplevelsesmuligheder. Dette kan evt. dreje sig om faciliteter ved et opholdssted, opsætning af fugletårn eller etablering af et slæbested til joller.

Dette kan alt sammen forventes at have indvirkning på naturen. Slæbesteder og faciliteter kan direkte forårsage slitage, mens opsætning af fugletårn, hvis det placeres uhensigtsmæssigt, kan forstyrre fuglelivet.

Nationalparkplanen vægter dog højt, at udvikling af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag, og at planlægning af nye faciliteter til friluftslivet og nye formidlingstiltag derfor skal ske på en måde, som ikke forringer sårbare naturområder. For at sikre dette, vil bestyrelsen i planperioden udarbejde en kortlægning af særligt sårbare naturområder.

Nationalparkbestyrelsen vil sikre en øget tilgængelighed til Mols Bjerge-området uden at øge generne fra trafikken, ved at udarbejde en plan for motoriseret trafik, der bl.a. skal sikre at bustrafik ledes uden om landsbyer, hastighedsdæmpning på grusveje, bedre parkeringsmuligheder på indfaldsveje m.m. Det bør pointeres, at det er vigtigt med en overordnet planlægning inden planen effektueres, og at der bør foretages overvågning af trafikale forhold, således at eventuelle uforudsete negative udfald hurtigt kan afhjælpes.

Det vurderes, at den øgede turisme vil være en positiv følge af nationalparkplanen uden væsentlige omkostninger for miljøet, herunder befolkningen og naturen (se bl.a. afsnittet Erhverv nedenfor). Den formodede øgede trafik til området vil dog bidrage til forhøjet kvælstofdeposition, da trafikken i Danmark er den største enkeltkilde til kvælstofoxider (Bach *et al.* 2005).

Bedre mulighed for såvel lokalbefolkning som turistens færden i Nationalpark Mols Bjerges værdifulde natur giver besøgende forbedrede rekreative aktivitetsmuligheder, hvilket vurderes på sigt at have gunstig effekt på både folkesundhed og på den generelle miljøforståelse. Derfor anses nationalparkplanen at få en generelt positiv indvirkning på befolkningen. Nationalparkbestyrelsen bør dog være opmærksom på forøget affaldsproduktion ved øget besøgstal og bør sørge for opsætning af et tilstrækkeligt antal affaldsbeholdere.

Det forventes, at nationalparkplanen vil styrke og udvikle formidling af områdets natur, kultur og friluftsliv ved bl.a. at etablere et eller flere besøgs- og formidlingscentre og ved et bredt samarbejde med formidlingsaktører i området.

Nationalparkbestyrelsen har fokus på, at nationalparkens udvikling ikke må skabe gener for lokalbefolkningen, hvorfor projekter som vedrører en given lokalitet skal udvikles i samspil med omgivelserne (borgere, lodsejere, foreninger og institutioner), og ikke vil blive igangsat uden lodsejernes accept. Derfor forventes nationalparkplanen ikke at få væsentlige negative konsekvenser for lokalbefolkningen – hverken borgere eller lodsejere.

Erhverv

Bestyrelsens målsætning er:

- *Formidling og naturvejledning skal styrkes og koordineres i forhold til lokale aktører gennem udbygning og etablering af aktiviteter, servicefunktioner og faciliteter.*
- *Udviklingen af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag.*
- *Forskning og undervisning søges styrket.*

De følgende afsnit bygger på Erhvervsgruppens rapport til styregruppen (2005).

Landbrug

Erfaringer fra nationalparker udlagt i andre europæiske lande viser, at landbruget indtager en central rolle i forhold til parkernes produktion, natur- og landskabsforvaltning samt turisme. Inden for EU viser erfaringerne, at en betydelig del af den "naturorienterede" landbrugsstøtte gives til nationalparkerne og andre højt prioriterede naturområder.

I flere engelske nationalparker er landbruget en integreret del af nationalparkforvaltningen via deres landskabspleje, og turister tiltrækkes af landbrugsaktiviteterne i nationalparkerne, da landbrugsarealer af de besøgende generelt opleves som et positivt element i det samlede landskabsbillede. Ydermere udgør landbrugsejendomme i flere engelske nationalparker en stor andel af det turist- og friluftsmæssige serviceudbud, da eksisterende landbrugs- og driftsbygninger anvendes som besøgs-, friluft- og formidlingscentre (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

Nationalparkplanen vurderes ikke få erhvervsøkonomiske konsekvenser for landbruget, da den enkelte lodsejer kompenseres i forhold til den konkrete aftale, og da projekter og ekstensivering bygger på frivillige aftaler. I og omkring habitatområderne vil der, nationalpark eller ej, være en række begrænsninger i produktionsmulighederne. Praksis viser allerede i dag, at nærheden til fx et habitatområde medfører, at det er yderst vanskeligt at produktionsudvide med mindre der anvendes tekniske løsninger, der sikrer at næringspåvirkningen ikke øges i naturområderne. Derudover bliver landdistriktsstøttemidler typisk kanaliseret over mod særlige områder, eksempelvis til ejendomme, der har jord i habitatområder. Det må derfor forventes, at hvis man nationalt vil styrke naturen i nationalparker, vil disse få en særlig placering, der giver mulighed for ekstra støtte til fx natur- og miljøvenlig produktion.

I dag findes der støtteordninger, hvor der eksempelvis, inden for habitatområderne, kan ydes økonomisk kompensation for at standse gødskning og brug af plantebeskyttelsesmidler eller for at pleje landbrugsarealet gennem afgræsning, høslæt, fuglevenlig drift m.v. Uden for habitatområderne er der mulighed for at indgå etårige aftaler om ekstensiv landbrugsdrift med afgræsning og høslæt, mens der kan laves 5-årige aftaler inden for habitatområderne. Såfremt et areal på en landbrugsejendom opnår så højt naturindhold, at det resulterer i en beskyttelse efter naturbeskyttelsesloven, kan dette for husdyrproducenter skabe begrænsninger i forhold til eksempelvis udvidelse af besætningen.

Nationalparkplanen forventes samlet set at give øgede muligheder for landbrugsvirksomheder som følge af nationalparken. Dansk Landbrugsrådgivning peger på flere specifikke områder, der kan tænkes at bidrage til øget produktion og jobskabelse i en nationalpark: Turisme på landet, jagt- og fiskerimuligheder, specielle egns-produktioner, handel på landet mm. (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

Nationalparkplanens målsætning om større sammenhængende dynamiske økosystemer forventes at skabe et rigt varieret landskab, hvilket ifølge Danmarks Jægerforbund øger potentialet for højere jagtindtægt. Det samme må forventes for fiskeriet, da et varieret landskab appellerer kraftigere til naturinteresserede, og da de forventede forhøjede besøgstal vil skabe bedre muligheder for indtjening. Dansk Landbrugsrådgivning anser det som politisk ønskværdigt at der satses på udvikling af regionale produkter i landbruget, og det vurderes at et nationalparklogo vil øge mulighederne for salg af regionale produkter. Hvis man kan producere et produkt, der bliver kendetegnet for Mols, kan det blive "brandet" for specialbutikker i området, der samtidig vil kunne forøge salget af en lang række andre produkter.

I henhold til planloven kan bygninger, der ikke længere er nødvendige for driften af en landejendom, tages i anvendelse til andre formål. Denne mulighed kan få betydning for erhvervsudviklingen i og omkring nationalparken – ikke kun produkter fra området, men også små virksomheder og specialproduktioner kan "brandes" gennem nationalparken, hvilket giver nye muligheder. Ledige bygninger kan desuden anvendes til etablering af feriegæsteboliger og faciliteter som fx formidling af natur- og kulturoplevelser samt forskellige friluftstilbud.

Skovbrug

I Erhvervsgruppens rapport til styregruppen fra 2005 fremsættes en overvejende pessimistisk vurdering. Rapporten vurderer således, at de negative effekter for det private skovbrug overskygger de positive, som følge af en nationalpark. Beskæftigelsen inden for skovbruget er i dag beskeden, og skovbrugserhvervet er i stigende grad blevet afhængigt af andre indtægtskilder som jagt, boligudlejning og forskellige

publikumsaktiviteter. De erhvervsmæssige udsigter for skovbrugets primære produkter vurderes således ikke positive, hvorfor nationalparkplanens nye og alternative muligheder for skovejere skønnes at kunne bidrage positivt til skovbrugserhvervet.

Den forventelige effekt af nationalparkplanen vil for skovbruget, via et forøget besøgstal, potentielt medføre en række gener for erhvervslivet i form af bl.a. øget brandfare, øgede oprydningsomkostninger og nedslidning af veje, og i det private skovbrug vil den jagtmæssige værdi potentielt kunne reduceres. Der kan dog ventes visse positive effekter for skovbruget i form af fx øget prisniveau ved udlejning af ejendomme samt forbedrede muligheder for tilskud til naturgenopretningsprojekter (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005). Skovejeren har nemlig mulighed for at tage betaling for alle de ydelser, der ligger ud over denne grundlæggende ret til at færdes på skovvejene. Skovejere har mulighed for at omsætte interessen for naturoplevelser økonomisk ved at tilbyde guidede ture, færdsel uden for veje og stier ved aftaler med kommuner, naturvejledning, ridning, særlige aktivitetsmuligheder, primitive overnatningsmuligheder i shelters og småhytter og lignende (Skovpolitisk Udvalg 2011).

Nationalparkbestyrelsen ønsker desuden at oprette en skovhjælperordning, som bl.a. skal skabe mulighed for at tilkalde et tilsyns- eller oprydningshold efter behov, hvilket bør være så effektivt at oprydnings- og vedligeholdelsesomkostningerne for den enkelte skovejere ikke stiger.

Etableringen af nationalparken kan forventes både at styrke naturværdierne og den rekreative kapacitet, men balancen mellem naturbeskyttelse, den rekreative udnyttelse og imødekomme af ejernes interesser kræver en nøjere planlægning, som kan føre til fælles langsigtede mål for både skovdyrkning og nationalparken. I denne proces anbefales det, at der foretages et udredningsarbejde som kan dokumentere internationale erfaringer med etablering af nationalparker.

I nationalparkplanen lægges også her vægt på, at aftaler er frivillige, og der vil blive udarbejdet informationsmateriale og tilbydes rådgivning i naturnære driftsformer. Dermed vurderes der ikke at ske uforudsete, uønskede negative effekter for skovbruget.

Turisme, lokalbefolkning, formidling, forskning m.m.

Det er et formål med nationalparken, at den især gennem en øget turisme kan støtte en udvikling til gavn for lokalsamfundet. Der forventes et stigende besøgstal, som vil afhænge af mange faktorer og i høj grad af promovningen af nationalparken. En stigning i besøgstal medfører en øget årlig omsætning og en øget beskæftigelse. Den gevinst som dette medfører, kan ikke udelukkende tilskrives nationalparkområdet, men også andre egne forventes at nyde godt af den øgede turisme, fx lokalområdet og ved turisternes shoppeture til Aarhus og Randers (Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005).

I Erhvervsgruppens rapport til styregruppen er der, ved oprettelse af nationalparken, ud fra Håndværksrådets rapport og rapporten fra Dansk Erhvervsakademi, skønnet en beskæftigelsesgevinst på i alt 65 beskæftigede (beregnet ud fra en stigning i turisme på 6,5 %), hvoraf 47 beskæftigede er direkte turisme-relaterede.

Der forventes således via nationalparkplanen bedre erhvervs muligheder på turismeområdet, som vil komme det lokale erhvervsliv og lokalsamfund til gode, og i særdeleshed hotel- og restaurationsbranchen forventes at profitere af den øgede turisme. Endvidere forventes øget efterspørgsel og øget interesse for nybyggeri, og som følge heraf forventes ejendomsværdierne i området, i særdeleshed i fritidshusområdet og attraktive naturejendomme, at stige. Derfor vurderes der tillige at blive en væsentlig gevinst for bygge- og anlægsbranchen. Ydermere vurderes nationalparkplanen at forøge mulighederne for markedsføring af lokale produkter som eksempelvis Mols Bjerge-honning, kød, korn, brød m.m.



Nationalparkplanen forventes at understøtte lokal turisme- og erhvervsudvikling ved at skabe bedre oplevelsesmuligheder og flere attraktioner. Derudover vil der blive skabt et sammenspil mellem naturoplevelser, kunst og kulturoplevelser, hvilket ligeledes forventes at styrke turismen. En mulig, om end beskedent plausibel, negativ effekt af nationalparkplanen er, at interessen for attraktionerne på resten af Djursland falder som følge af nationalparkplanens fokus på nationalparkområdet. Da mange besøgende kommer langvejs fra (Skov-Petersen og Jensen 2011), forventes det dog, at hele Djursland vil blive besøgt, da nationalparkens publikum, når de nu alligevel er kørt så langt, ligeså godt kan få set lidt af lokalområdet.

En række formidlingsaktører ønskes inddraget i nationalparkområdet i forhold til naturvejledning og formidling om nationalparkens værdier. Bestyrelsen ønsker at støtte oprettelsen af en "kultur-formidlerstilling" og initiativ til en "nationalpark-ranger-uddannelse" samt desuden i samarbejde med lokale formidlingsaktører at opbygge en nationalparkskoletjeneste, således at skoler kan tilbydes relevant undervisning og oplevelsesmuligheder. Dette forventes at styrke lokale erhvervsmuligheder, og det samme gør bestyrelsens ønske om at igangsætte et projekt der skal afdække mulighederne for at opbygge en uddannelse til formidlere i danske nationalparker.

Nationalparkbestyrelsen er positiv overfor enhver forskning der understøtter nationalparkens formål og målsætning. Hermed giver nationalparkplanen mulighed for en styrket forskningssektor. Forskningsprojekter og deres resultater kan ligeledes bidrage til at synliggøre nationalparken gennem publicering og formidling.

Miljøbeskyttelsesmål og hensyntagen hertil

Nationalparklovens kapitel 5 beskriver regler for udarbejdelse og indhold af nationalparkplanen, og i henhold til § 19 må planen ikke stride imod følgende planlægning:

- Vand- og Natura 2000-planer og handleplaner for realisering af disse planer efter miljømålsloven.
- Natura 2000-skovplaner efter skovloven.
- Regionale udviklingsplaner, kommuneplaner og lokalplaner efter lov om planlægning.
- Råstofplaner efter råstofloven.

Nationalparkfonden skal i henhold til Nationalparklovens § 25 hvert sjette år revidere nationalparkplanen, og revisionstidspunktet skal tilpasses Natura 2000-planlægningen efter miljømålsloven, således at nationalparkplanen revideres senest 2 år efter at Natura-2000-planen er vedtaget eller revideret. Miljøministeren fremlagde den 5. oktober 2010 naturplanerne i en 6 måneders høring, og planerne forventes endeligt vedtaget i efteråret 2011. En betragtelig del af Nationalpark Mols Bjerge er Natura 2000-områder, og nationalparkplanen forventes således at skulle revideres inden for et kort tidsrum, hvorfor planens levetid forventes at være væsentlig kortere end de 6 år, som planperioden dækker.

Miljøhensyn integreret i Nationalparkplanen som afbødende foranstaltning

Idet miljøvurderingen er foretaget sideløbende med udarbejdelsen af nationalparkplanforslaget, har der været mulighed for allerede i tilblivelsesfasen at imødegå og fravælge planløsninger, der vil få en uacceptabel påvirkning af miljøet. På denne måde er der i nationalparkplanforslaget allerede taget vidtgående miljømæssige hensyn.

EU's habitatdirektiv (Natura 2000-områder)

I henhold til lov om miljøvurdering af planer og programmer skal der foretages miljøvurdering, hvis internationale naturbeskyttelsesområder berøres.

Omkring 35 % (6.113 ha) af nationalparken er udpeget som internationale naturbeskyttelsesområder (Natura 2000-habitatområder). Natura 2000-områderne er fordelt på 5 områder i nationalparken, og der er udarbejdet en Natura 2000-plan for hvert af disse områder. Det drejer sig om: Stubbe sø (habitatområde nr. 48), Begtrup Vig og Kystområder ved Helgenæs (nr. 51), Mols Bjerge m. Kystvande (nr. 227), Kaløskov og Kaløvig (nr. 230) og Kobberhage kystarealer (nr. 231). Natura 2000-planerne indeholder målsætninger, indsatsprogrammer og kommunale/statslige handleplaner, som skal sikre eller genoprette gunstig bevaringsstatus for de naturtyper og arter, der udgør udpegningsgrundlaget i de enkelte Natura 2000-områder.

Nationalparkplanen må ikke stride imod disse planer, men nationalparkbestyrelsen må gerne sætte højere krav til kvalitets- og beskyttelsesniveau end Natura 2000-planerne foreskriver. Nationalparkplanen vurderes at kunne styrke Natura 2000-planen ved en indsats i arealer omkring Natura 2000-områderne, ved at bidrage til korridorer eller ved at styrke andre naturtyper og arter end dem der er omfattet af Natura 2000-planen.

Flere arter omfattet af Habitatdirektivets bilag IV findes i Nationalpark Mols Bjerge, og det er vigtigt at pointere, at både arterne og deres levesteder skal sikres gunstig bevaringsstatus, og at nationalparkbestyrelsen derfor skal tilgodese disse i eventuelle naturgenopretningsprojekter og plejeforanstaltninger i forbindelse med nationalparkplanen.

Naturbeskyttelsesloven

Naturbeskyttelseslovens § 3 sikrer en række naturtyper som søer, visse vandløb, heder, overdrev, enge, strandenge og moser mod ændring i deres tilstand. Alle typer er repræsenteret inden for nationalparken, og de udgør samlet 2.685 ha, svarende til ca. 18 % af nationalparkens samlede landareal. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af § 3-natur, og beskyttelsen skal respekteres i forbindelse med nationalparkens udvikling.

Fredninger

3.978 ha af Nationalpark Mols Bjerge er landskabsfredet, hvilket svarer til omkring 27 % af nationalparkens landareal. Fredningerne har til formål at beskytte naturen ved eksempelvis at forhindre byudvikling eller ved at beskytte en truet naturtype. De fredede områder findes spredt i nationalparken og omfatter områder som Stubbe Sø, den sydlige del af Mols Bjerge og Jernhatten. Flere af fredningsområderne er sammenfaldende med habitatområderne. En række kulturhistoriske elementer og fortidsminder er ligeledes fredede, og fredningerne omfatter således flere kirker, en stor mængde gravhøje, diger mv. Gældende fredningsbestemmelser skal overholdes i arbejdet med nationalparkens udvikling.

Vandrammedirektivet

Nationalparken er placeret i vanddistrikt Jylland-Fyn og størstedelen hører til hovedvandopland 1.6 Djursland, mens en mindre del i vest tilhører hovedvandopland 1.7 Århus Bugt. Der er efter bestemmelserne i Miljømålsloven, som lovmæssigt implementerer EU's vandrammedirektiv (direktiv nr. 2000/60/EF af 23. oktober 2000), udarbejdet vandplaner til hvert hovedopland. Vandplanerne skal ifølge lovgivningen sikre, at søer, vandløb, grundvandsforekomster og kystvande i udgangspunktet opfylder miljømålet "god tilstand" senest d. 22. december 2015. Endvidere skal det sikres, at eventuelle forringelser af tilstanden for vandområderne forebygges. Nationalparkplanen må ikke stride imod disse planer, men nationalparkbestyrelsen må gerne stille højere krav til kvalitets- og beskyttelsesniveau end vandplanerne foreskriver.

Skovloven

I Nationalpark Mols Bjerge er 4.669 ha fredskov, svarende til ca. 32 % af det samlede landareal. Fredskovsarealer er underlagt Skovloven, som har til formål at bevare og værne om de danske skove, at sikre skovens produktion, forbedre skovens robusthed samt at bevare og forøge skovenes biologiske mangfoldighed. Desuden foreskriver loven, at hensyn til landskab, naturhistorie, kulturhistorie, miljøbeskyttelse og friluftsliv skal tilgodeses.

Nationalparkplanen må ikke stride imod Natura 2000-skovplaner efter Skovloven. Det vurderes, at nationalparkplanen kan bidrage til at øge skovenes biologiske mangfoldighed (gennem eksempelvis forøgede mængder dødt ved, forbedret hydrologi, konvertering fra nåle- til løvskov mv.) og dermed bidrage til at sikre overholdelse af Skovloven. Dette muliggøres, da nationalparkfonden har mulighed for at lave frivillige aftaler med skovejere om skovdyrkningsmetoder, der tilgodeser og fremmer skovenes naturindhold ved eksempelvis at øge mængden af dødt ved i skovene.

Kommuneplaner & regionale udviklingsplaner

Nationalparkplanen må ikke stride imod retningslinjerne i Syddjurs Kommunes kommuneplan fra 2009. Der er generelt en tæt sammenhæng mellem nationalparkplanlægning og kommuneplanlægning, men for at sikre at nationalparkplanen ikke strider imod kommuneplanen, ønsker nationalparkbestyrelsen en tæt dialog med Syddjurs Kommune. Nationalparkplanen må ikke stride imod regionale udviklingsplaner. I kommuneplanen fastsættes flere mål. Der skal bl.a. skabes bedre muligheder for at beskytte sårbare natur-

og vandområder, og der skal udpeges nye kulturmiljøer og geologiske områder. Nationalparkplanen vurderes i høj grad at kunne bidrage til at nå disse mål.

Afbødende foranstaltninger

Ud fra de 13 målsætninger i § 3 i bekendtgørelsen om Nationalpark Mols Bjerg fremgår det, at der allerede ved vedtagelse af bekendtgørelsen, er indarbejdet flere afbødende foranstaltninger. Det drejer sig bl.a. om følgende:

- *Særligt sårbare naturområder skal beskyttes mod slitage og forstyrrelse ved hjælp af planlægning af stiforløb, formidling m.v.*
- *Udvikling af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag og i samarbejde med lokalbefolkningen og turisterhvervet.*
- *Beskrive og håndtere trafikale forhold i nationalparken for at sikre en øget tilgængelighed uden at øge generne fra trafikken.*
- *Udviklingen af nationalparken skal ske i samspil med omgivelserne.*

Målsætningerne skal sikre, at natur og befolkningen beskyttes mod de negative konsekvenser, som et øget antal besøgende kan give. Der er endvidere fastsat visse rammer for kommunernes planlægning for at sikre, at målsætningerne for nationalparkens udvikling ikke forhindres.

Kriterier for valg af alternativer samt tekniske mangler og vanskeligheder

Miljøvurderingen som er foretaget på baggrund af forslag til nationalparkplanen, har ikke været omfattet af bilag, som mere detaljeret beskriver planens konkrete projekter.

Nationalparkplanen naturbeskrivelser er baseret på tilgængelig viden, som i visse tilfælde vurderes at være begrænset uden for de dele af Nationalparken, som ikke er habitatområder.

Et forsøg på en ensartet kortlægning af EU-naturtyper i hele Nationalparken ud fra tilgængelige eksisterende data viste sig at give væsentlige faglige problemer, fordi de tilgængelige data af arter til naturtypebestemmelse ikke er i overensstemmelse med arterne i de officielle danske habitatnaturtypebeskrivelser (Habitatbeskrivelser 2010) eller den europæiske fortolkning af Habitatdirektivets naturtyper (Interpretation Manual of European Union Habitats 2007).

Overvågningsprogram

Myndigheden skal i henhold til lov om miljøvurdering af planer og programmer § 11 overvåge de væsentlige miljøpåvirkninger af nationalparkplanens gennemførelse. Dette skal sikre, at uforudsete negative virkninger opdages på et så tidligt tidspunkt, at hensigtsmæssige afhjælpende foranstaltninger kan træffes.

Nationalparkbestyrelsen vil, for at følge udviklingen af nationalparkens naturtilstand, indgå samarbejde med Danmarks Miljøundersøgelser, Syddjurs Kommune og andre relevante institutioner, for at opbygge et overvågningsprogram for Nationalpark Mols Bjerge.

Der er behov for bedre kvalitetsbeskrivelse og kortlægning af nationalparkens naturtyper, og specielt er vidensniveauet om de ubeskyttede lysåbne naturtyper (fx småbiotoper i agerlandet som læhegn og gravhøje) og af skovnaturen begrænset. Nationalparkbestyrelsen vil foretage en undersøgelse af naturværdierne og efterfølgende naturovervågning i området, som vil blive koordineret i tæt samarbejde med relevante myndigheder og institutioner. Kortlægningen og kvalitetsbeskrivelsen skal igangsættes i planperioden og forventes sammen med en efterfølgende naturovervågning at være en løbende proces også på lang sigt. En grundig kortlægning af naturværdierne i nationalparken, og et effektivt overvågningsprogram er derfor med til at sikre at § 1 og § 2, stk. 1 i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge kan efterleves.

Jf. § 11 stk. 2 i bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer, kan eksisterende overvågningsprogram anvendes i det omfang, det er hensigtsmæssigt.

Litteratur

- Aude, E. Heilmann-Clausen, J. og Bennett, T.V. 2006. Er urørthed en trussel mod naturen i ellesumpe? Rapport 06-02. 36 sider.
- Aude, E. og Reddersen, J. 2008. Hvad styrer den botaniske naturkvalitet i mindre løvskove i det danske landbrugsland? Flora og Fauna 114 (1): 15-25.
- Bach, H., Christensen, N., Gudmundsson, H., Jensen, T.S., Normander, B. 2005: Natur og Miljø 2005. Påvirkninger og tilstand. Danmarks Miljøundersøgelser. Faglig rapport fra DMU nr. 550, pp. 1-208.
- Bruun, H.H., Ejrnæs, R., Heilmann-Clausen, J., Aude, E., Poulsen, R. S., Pedersen, J. 2009: Dødt ved og gamle træer – hvor meget og hvor mange i de danske skove? Jord og Viden 17: 10-13.
- Ejrnæs, R., Wiberg-Larsen, P., Holm, T.E., Josefson, A., Strandberg, B., Nygaard, B., Andersen, L.W., Winding, A., Termansen, M., Hansen, M.D.D., Søndergaard, M., Hansen, A.S., Lundsteen, S., Baattrup-Pedersen, A., Kristensen, E., Krogh, P.H., Simonsen, V., Hasler, B. & Levin, G. 2011: Danmarks biodiversitet 2010 – status, udvikling og trusler. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 152 sider – Faglig rapport fra DMU nr. 815.
- Ellermann, T., Fenger, J., Hertel, O., Markager, S., Tybirk, K., Bak, J.L. 2007: Luftbåren Kvælstofforurening. 1.udgave. Danmarks Miljøundersøgelser.
- Erhvervsgruppens rapport til styregruppen 2005: Sekretariatet for pilotprojekt Nationalparken Mols Bjerge. Sekretærgruppen for erhvervsarbejdsgruppen. http://nationalparker.naturstyrelsen.dk/NR/ronlyres/98A43BE3-A644-4DD4-8075-2703D79BDA8B/0/erhvrappp_endelig.pdf
- Friluftsgruppens rapport til styregruppen 2005: Sekretariatet for pilotprojekt Nationalparken Mols Bjerge. http://nationalparker.naturstyrelsen.dk/NR/ronlyres/D2126C61-5772-4C88-80A8-CA77F4DB582E/0/friluftslivrappp_endelig.pdf
- Habitatbeskrivelser, årgang 2010: Beskrivelse af danske naturtyper omfattet af habitatdirektivet (NATURA 2000 typer). Udarbejdet af Skov- og Naturstyrelsen og Danmarks Miljøundersøgelser. http://www.dmu.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/Habitatbeskrivelser-app4b-ver103.pdf
- Hansen, M.D.D. 2008: Sjældne smådyr i Syddjurs Kommune. Rapport til Syddjurs Kommune udarbejdet af Naturhistorisk Museum, Mølslaboratoriet.
- Interpretation Manual of European Union Habitats. 2007. European Commission DG Environment. Nature and biodiversity. http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/docs/2007_07_im.pdf
- Kulturhistoriegruppens rapport til styregruppen 2005: Sekretariatet for pilotprojekt Nationalparken Mols Bjerge. Udarbejdet af Ebeltoft Museum. http://nationalparker.naturstyrelsen.dk/NR/ronlyres/92B6FB84-DD50-419A-9147-310A914A8BF7/0/Kulturrapp_endelig.pdf
- Naturgruppens rapport til styregruppen 2005: Sekretariatet for pilotprojekt Nationalparken Mols Bjerge. Sekretærgruppen for naturarbejdsgruppen. http://nationalparker.naturstyrelsen.dk/NR/ronlyres/1CAAB922-C9F3-43B2-A4F3-E2AF87F0E285/0/naturrappp_endelig_til_styregrp.pdf
- Nordén, B., Ryberg, M., Götmark, F., Olausson, B. 2004: Relative importance of coarse and fine woody debris for the diversity of wood-inhabiting fungi in temperate broadleaf forests. Biological conservation 117, 1-10.



Regionplan 2005: Århus amt. Natur og Miljø.

<http://www.naturstyrelsen.dk/Planlaegning/Landsplanlaegning/Regionplan2005/Aarhus/>

Skov-Petersen, H. og Jensen, F.S. (red). 2011: Friluftslivets effekter på naturen: 39 videnblade. Skov & Landskab, Københavns Universitet og Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet.

http://docs.friluftseffekter.dk/Videnblade_Friluftseffekter_Samlet_Web.pdf

Skovpolitisk Udvalg 2011. Fremtidens skov – anbefalinger fra Skovpolitisk Udvalg 2011

Syddjurs Kommuneplan 2009. Hoveddokument. På et sundt og bæredygtigt grundlag. 137sider.

Thomas Nord-Larsen, Annemarie Bastrup-Birk, Iben M. Thomsen, Bruno Bilde Jørgensen og Vivian Kvist Johannsen (2010): Skove og plantager 2009, Skov & Landskab, Hørsholm, 2010. 35 s. ill.